

Kis József

Köztünk élő emlékezők – az oral history helye, lehetőségei a levéltárban

Ma már természetes, hogy a történész, amennyiben kutatási tárgya lehetővé teszi, az oral history eszközeivel egészíti ki írásos forrásokon alapuló gyűjtését. Ily módon készített – tagintézményünk munkatársai közül – elsősorban az 1956-os forradalommal kapcsolatban e sorok írója közel hetven interjú, Alsózsolca múltjára vonatkozóan pedig mintegy tucat felvételt Bodnár Tamás, főlevéltáros. Egy-egy kutatóintézet szervezetileg is törekszik ilyen jellegű tematikus gyűjtésekre (pl. 1956-os Intézet Oral History Archívuma). Levéltárakban azonban korántsem megszokott, hogy szakmai munkájukat erre a területre is kiterjesszék. A kivételek egyike az MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, amely – Völgyesi Zoltán és Valuch Tibor munkásságára építve – 1956-os oral history gyűjteménnyel rendelkezik.¹ Arra ugyanakkor még – tudomásom szerint – nem volt példa, hogy a gyűjtést maga a levéltár – mint intézmény – végezze. Erre tesz kísérletet a Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára „Köztünk élő emlékezők – levéltári beszélgetések” című sorozata.

A gondolat korántsem új keletű, időről-időre megfogalmazódik a levéltárosok körében, hogy egyes kutatók, ügyfelek olyan érdekes, értékes, adott esetben köztörténeti szempontból is fontos élményekkel, múlttal rendelkeznek, amelyek rögzítése, megőrzése feltétlenül fontos volna. Az interjú-sorozat megindulását – fura módon – a hadigondozási eljárások tömegének köszönhetjük. Az adatlapok kitöltése során ugyanis néhány ügyfél kifejezetten érdekes, színes és történések számára is hasznos történeteket osztott meg a levéltárosokkal. Így történt ez Osgyáni Zoltánné esetében is, aki felidézte a '30-40-es évek Diósgyőrének hétköznapijait, a II. világháborús front alatti élményeit, Miskolc „felszabadulásának” időszakát, valamint édesapja málenkij robotos fogságát. Dr. Rózsa György főlevéltáros javaslatára ezért a tagintézmény vezetése úgy döntött, hogy rendezvény-sorozatot indít, amelyben megszólítja Miskolc és a megye idősebb korosztályát.

Első rendezvényünkre 2018. július 5-én került sor miskolci kutatótermünkben. Interjúalanyunk a már említett Osgyáni Zoltánné volt. Az eseményt előre meghirdettük, a beszélgetésről videofelvételt készítettünk, amelyet utólag tagintézményi honlapunkon tettünk elérhetővé.

¹ A gyűjteményről részletesen lásd: Kovács Gergely: A Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára Oral History Gyűjteményének 1956-os interjúi. Új Nézőpont. V. évf. 3. sz. Debrecen, 2018. 41–48.

A második visszaemlékezésre október 4-én került sor, emlékezünk Soós Ferenc nyugalmazott tanár volt. Soós Ferenc fővárosi egyetemistaként, nemzetőrként részt vett a forradalomban, egyike volt azoknak, akik az ELTE épületét védték, őrizték, míg el nem zavarták őket a szovjet katonák. Később eljárás indult ellene, letartóztatták, akárcsak édesapját miskolci tevékenysége miatt. Soós Ferenc a '80-as években egyetemisták számára kirándulásokat szervezett határon túli magyarok (pl. Erdély) által lakott területekre, ezért megfigyelés alatt is állt. Minthogy élményei egyórás rendezvény keretei között nem voltak megismerhetőek, két rendezvényt (2018. október 4., október 25.) hirdettünk meg. Soós Ferenc tanár létéhez hűen fényképekkel, dokumentum-másolatokkal ellátott prezentációval készült. Előadását élő kapcsolással a Facebookon keresztül is végig lehetett kísérni, de a honlapon arra is lehetőséget teremtettünk, hogy azt utólag meghallgathassák. Mindkét közvetítésnél nehézséget jelentett, hogy nem rendelkezünk megfelelő technikai feltételekkel (eszközök, sáv-szélesség), s ennek köszönhetően a kép- és a hangminőség elmaradt a kívánalmaktól. Hasonlóképp problémát jelentett, hogy a felvételhez és a kivetítéshez szükséges eszközök viszonylag sok helyet elfoglaltak a rendezvény megtartásához amúgy is szűknek bizonyult kutatóteremben. A tapasztalatok alapján be kellett látnunk, hogy kutatótermünk méretei, elrendezése folytán nem alkalmas rendezvény megtartására, ezért úgy döntöttük, hogy ezt követően a felvételek nem meghirdetett nyilvános rendezvény keretében készülnek, hanem az igazgatói irodában, s – egyfajta „dokumentumfilm” – utólag, vágott verzió készül belőlük.

Harmadik visszaemlékezónkkal ezért immár az igazgatói irodában készítettünk interjút. Alanyunk Simon Gábor nyugalmazott mérnök, volt országgyűlési képviselő volt. Személye azért is fontos, mert mérnökként, majd igazgatóként részt vett, illetve irányította a miskolci házgyárépítéseket, de bepillantást kaphattunk egy '70-es évekbeli pártonkívüli országgyűlési képviselő életébe is. A mintegy kétórás interjút ezt követően megvágtuk, illusztrációként felhasználtuk az interjúalany által rendelkezésünkre bocsátott dokumentációt, s így publikáltuk tagintézményi honlapunkon.

Következő interjúalanyunk, dr. Kovács László – az első alanyhoz hasonlóan – személyesen fordult megkereséssel levéltárunkhoz. Személye különösen fontos, hiszen a hatvanas évektől dolgozott függetlenített pártmunkásként, tanult az SZKP akadémiaján, volt városi ideológiai titkár, majd Miskolc város 1985–1990 közötti, s egyben utolsó tanácselnöke. Az interjú fontossága abban is állt, hogy Kovács László kifejezetten csak azért adott nekünk interjút, mert történelemmel foglalkozó közintézményként fordultunk hozzá. A korábbi interjúfelkéréseket eddig következetesen visszautasította. Előzetes beszélgetésünk során tájékoztattuk arról, hogy a felvétel során nyugodtan bármit megoszthat velünk; amennyiben úgy ítéli meg, hogy az később ne kerüljön adásba, csak kifejezetten történészek, kutatók hallgathassák meg visszaemlékezése bizonyos darabjait, arra van lehetőség. Ennek köszönhetően fesztelen, s igen tartalmas, mintegy három és félórás beszélgetésre került sor.

A felvétel minőségét ezúttal – friss együttműködésünk révén – a MivanMi Produkció biztosította, professzionális kamerával, csiptetős mikrofonokkal, stb. felszerelve. Minthogy az interjú hosszúra sikerült, s annak teljes közlése némileg rémisztőleg hatott volna az érdeklődők számára, ezért tematikus blokkokat, kisfilmeket készítettünk belőle. Így a Kovács Lászlóval készített interjút hat részre bontva tettük utólag elérhetővé.

Időközben levéltárunk kifejezetten célként határozta meg, hogy elsősorban a Kádár-rendszerrel és a rendszerváltozással kapcsolatban szolgáltasson meg olyan személyeket, akik fontos szerepet játszottak ebben az időszakban, illetve köztörténeti szempontból fontos emlékekkel rendelkeznek. Következő interjúalanyunk ezért az MDF miskolci alapítójának egyike, Tóth Dániel volt. A riporter – személyes ismeretségük okán – dr. Rózsa György volt. Ennek is volt köszönhető, hogy bensőségebb, könnyedebb hangvétellű beszélgetésre került sor. Tóth Dániel kendőzetlenül beszélt ’70-80-as évekbeli erdélyi „könyvcsempészéseiről”, a szamizdatok terjesztéséről, az ellenzéki csoportok szerveződéseiről, s végül az MDF miskolci megalakításáról, személyének állambiztonsági megfigyeléséről. Tóth Dániel mintegy 40 oldalas dokumentációt is a rendelkezésünkre bocsátott, amely az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában megtalálható, megfigyelésére vonatkozó iratok másolatát tartalmazta. A köztörténeti szempontból rendkívül értékes interjút ezúttal sem élőben közvetítettük, ami nem csak a technikai feltételek hiánya miatt volt kifejezetten jó döntés. Interjúalanyunk ugyanis úgy nevezett meg egy – mellesleg jelenleg is aktív – személyt hálózati személyként, hogy az iratok alapján nem volt lehetséges dokumentálni, valóban szolgálatot tett-e az állambiztonságnak. Ezt a részt tehát a publikált verzióból kihagytuk.

A Feledy Péterrel készített interjúnk célja a hatvanas évek elején büntetőeljárásokkal felszámolt illegális cserkészlet hétköznapijainak a megismerése volt. Interjúalanyunk az egri „Fekete Hollók” tagjaként került a politikai nyomozó osztály látókörébe és bár eljárást indítottak ellene, bíróság elé állítására nem került sor. Megkérdeztünk – az előzőhöz hasonlóan – rendelkezésünkre bocsátotta az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában vele kapcsolatban összegyűjtött iratok másolatait. Az interjú során itt is sor került a társaság „beépített emberének” megnevezésére, ez esetben – minthogy közlését állambiztonsági iratokkal támasztotta alá – publikálását helyesnek tartottuk. Újdonság volt továbbá, hogy a kérdező (Kis József) mellett szakértőként egy külsős is részt vett az interjúban. Az illegális cserkészlet témaköre specifikus ismereteket kívánt, ezért a téma egyik kutatóját, Tóth Arnold történészt hívtuk segítségül. A szakértő felkérése igen hasznos volt, hisz ő egyúttal gyakorló cserkész is, így kettős szemüvegen keresztül fordult a történethez és kérdezett egyes részleteire.

Az eddig készített interjúk során kialakult egyfajta „menetrend”, módszer, amelyet a következőképpen összegezhünk:

1. Interjúalany kiválasztása, vele, illetve történetével kapcsolatos levéltári kutatás lefolytatása.
2. Kérdező kiválasztása. Elsődleges szempont a szakmai hozzáértés, de a döntést befolyásolhatja, ha valamely munkatársunk az interjúalannal régóta jó viszonyt ápol. Ez ugyanis lehetővé teszi a bensőségebb beszélgetést.
3. Az interjúk előtt előzetes beszélgetést folytatunk az érintettel. Ennek során részletesen tájékoztatjuk céljainkról, a publikálás módjáról, valamint arról a lehetőségről, hogy kérésére az interjú egyes részeit csak tudományos kutatók számára tesszük elérhetővé. Fontosabbnak tartjuk ugyanis azt, hogy az információ rögzítésre és archiválásra kerüljön, minthogy minden egyes részletet azonnal nyilvánosság elé tárjunk.
4. Az előzetes beszélgetés során részletesen megismerjük az illető élettörténetét, egyúttal felmérjük, melyek azok a releváns elemek, amelyekre az interjú során figyelemmel kell lennünk. Ez nagy magabiztosságot ad a kérdezőnek.
5. Az interjúalanyunkat felkérjük, hogy a történetével kapcsolatos akár írásos, akár fényképes dokumentációt másolatkészítés, illetve illusztrációval való felhasználás céljából bocsássa rendelkezésünkre.
6. Az ily módon előkészített beszélgetés egyfajta életútinterjú, amely során úgy ismerhetjük meg az alany életútját, hogy annak részeként egy-egy köztörténeti szempontból is fontos eseményt, esemény-sorozatot részletesebben taglalunk.
7. Az interjúk elkészítését követően a beszélgetést legépeljük, ez teszi lehetővé, hogy a későbbiek folyamán bármikor gyorsabban hozzáférjünk bizonyos információkhoz, adott esetben tudományos publikációhoz felhasználhassuk.
8. A munka ezen szakaszában határozzuk meg, hogy mely részek kerülnek be a felvétel publikált változatába, így ekkor történik meg az illusztrációk levéltári iratanyagban, korabeli sajtóban való kutatása, kiválasztása.
9. Ezt követően kerül sor a felvétel vágására, az illusztrációk beillesztésére.
10. Amennyiben az interjúalany igényli, a vágott változatot akár gépelt, akár felvétel-formájában rendelkezésére bocsátjuk és csak engedélyezését követően kerül sor a publikálásra.
11. Az ily módon elkészült interjút egészében, vagy tematikus kisfilmek formájában feltöltjük honlapunkra.

A „Köztünk élő emlékezők – levéltári beszélgetések” című sorozatunkkal egy űrt kívánunk kitölteni. Jelenleg nincs olyan intézmény, kutatóintézet, amely nem tematikusan, hanem általánosságban célként határozza meg a „félmúlt” egyéni emlékeinek a rögzítését. Gyűjtésünk ezért nem kutatási témához kapcsolódik, célunk a még megszólaltatható személyek történetének a rögzítése, majd az interjúnak érdeklődők, kutatók számára való elérhetővé tétele. (Erre vonatkozóan társadalmi igény is jelentkezik, a közelmúltban az egyik miskolci történelemmel foglalkozó közösségi médiafelületen is megfogalmazódott a kíváncsi, s az egyik hozzászóló pozitív példaként tagintézményünk sorozatát ajánlotta a témafelvető figyelmébe.) Minthogy már igen kevesen vannak köztünk, akik felnőtt fejjel élték meg a II. világháborút, a hadifogságot, voltak áldozatai a málenkij robotnak, a Rákosi-korszak koncepciók pereinek, kitelepítésnek, résztvevői az 1956-os forradalomnak, ezért a gyűjtést a Kádár-korszak és a rendszerváltás szereplőire is irányítjuk. Célunk a múlt teljes körű megismerése, ezért egyaránt meg kívánjuk szólaltatni az egykori pártfunkcionáriusokat, politikai nyomozókat ugyanúgy, mint az ellenzéki személyeket.